

USA a Ruská federace – – komparace z pohledu bezpečnostní a strategické kultury

RECENZE

Vojenské rozhledy, 2014, roč. 23 (55), č. 2, s. 141–145, ISSN 1210-3292 (tištěná verze), ISSN 2336-2995 (on line).

United States and Russian Federation: Comparison from the Point of their Security and Strategic Cultures

Jan Eichler, Lukáš Tichý: USA a Ruská federace – komparace z pohledu bezpečnostní a strategické kultury. Kompletní analýza bezpečnostní a strategické kultury USA a Ruska v letech 1991 až 2012. Brož., 318 str., ISBN 978-80-87558-16-4.

Abstrakt:

Monografie ukazuje na příkladech z nedávné historie způsoby, kterými USA a Ruská federace uplatňují svou převahu. Velký prostor je věnován pojmům např. strategická a politická kultura, militarismus, mentální model, smart power. Je zdůrazněna Obamova vize světa bez jaderných zbraní a tzv. pražská smlouva o snížení stavu strategických zbraní, zvláště Obamův důraz na obezřetnost užívání armády při dostahování politických cílů. Kniha analyzuje strategické doktrinální dokumenty, jež tvoří rámec ruské bezpečnostní a zahraniční politiky.

Abstract:

Backed by the current history, the monograph explains different ways in which the USA and the Russian Federation use their power. A large part is devoted to the concepts of strategy and the strategic culture, militarism, mental model or smart power. The attention is focused on Obama's vision to have a world without nuclear weapons, as well as the Prague treaty for the reduction of strategic nuclear weapons, and Obama's restraint and caution in using military force for achieving political goals. The book analyses strategic and doctrinal documents that constitute a framework of Russian security and foreign policy.

Klíčová slova:

Bezpečnostní kultura, strategická kultura, militarismus, mentální model, bezpečnostní hrozby, vojenská doktrína, východní rozšíření NATO, Bushova doktrína Regime Change Policy, Obamova doktrína, pražská smlouva, Rada NATO-Rusko.

Key words:

Security culture, strategic culture, militarism, mental model, security threats, military doctrine, the eastward expansion of NATO, the Bush Doctrine of Regime Change Policy, the Obama Doctrine, the Prague treaty, NATO-Russia Council.

Ve středu 14. dubna 2014 byla slavnostně představena další kniha z produkce Ústavu mezinárodních vztahů v Praze „USA a Ruská federace, komparace z pohledu bezpečnostní a strategické kultury“ dvojice autorů Jan Eichlera a Lukáše Tichého. Oba autoři nejsou pro čtenáře Vojenských rozhledů neznámí. Zejména první z autorů, doc. Ph.D. Jan Eichler, CSc., je renomovaným autorem, věnujícím se problematice bezpečnostních studií. Za dvacet let práce v Ústavu mezinárodních vztahů je to jeho již dvanáctá monografie, ve které je podepsán jako autor či spoluautor. Není bez zajímavosti připomenout, že je nejen pravidelným přispěvatelem našeho časopisu Vojenské rozhledy, ale od letošního března také členem jeho redakční rady.

Monografie srovnává dva státy, které byly po celou dobu studené války vzájemnými rivaly a jejichž vztahy měly vždy rozhodující vliv na celosvětovou bezpečnost. I když se v prvních letech po studené válce zdálo, že podoba příštího světa bude nejprve unipolární, posléze multipolární, současné události ukazují, že se Rusko pokouší obnovit bývalé postavení supermoci, tj. o návrat k modelu bipolárního světa. Tuto tendenci Rusko potvrzuje i v praxi – dnes má spolu se Spojenými státy nejsilnější potenciál jaderných zbraní, a také druhou nejsilnější armádu světa, uvádějí v knize autoři.

Srovnání USA a Ruské federace se zaměřuje především na to, jak tyto dvě země v historicky nedávné době (tj. v letech 1991 až 2012) postupovaly při zajišťování své bezpečnosti, do jakých ozbrojených konfliktů se zapojily, jaké byly důsledky jejich aktivit nejen pro samotné Spojené státy, Rusko, ale i pro země či další aktéry, proti nimž USA a Ruská federace použily své ozbrojené síly. Cenné na publikaci je to, že autoři hledají paralely a motivy nedávné i současné mezinárodní, zejména bezpečnostní politiky v historii obou mocností.

Monografie v **první kapitole** věnuje velkou pozornost terminologii. Klíčovými pojmy jsou *bezpečnost* a *bezpečnostní kultura*. Autoři se zaměřují i na definici a aplikaci dalších termínů, jako *válka*, *militarismus*, *strategie* nebo *strategická kultura*. Věnují se i poměrně v bezpečnostní praxi frekventovaným termínům *hard power* a *soft power*. Smyslem *soft power*, píší autoři, není nutit jiné státy, aby se chovaly tak či onak. Jejich smyslem je nenásilně ovlivňovat jejich rozhodování, a zejména jejich preference. *Hard power* může být ve svých důsledcích kontraproduktivní, ale *soft power* se vůči přesile nemůže prosadit. Novým pojmem po skončení studené války se stala tzv. *smart power*, která představuje vyvážený poměr obou přístupů.

Autoři ve své publikaci zkoumají zahraniční a bezpečnostní politiku z hlediska principů *multilateralismu* a *unilateralismu*. Zajímavá je i aplikace tzv. *mentálního modelu*, který se zaměřuje se na to, co nejvyšší političtí a popř. i vojenští činitelé říkají, proč to říkají, jak to říkají, a jak se to následně odráží v jejich rozhodnutích a postupech na poli zahraniční a bezpečnostní politiky.

Ústředním námětem **druhé kapitoly** je vývoj bezpečnostní a strategické kultury USA po skončení studené války, přičemž hlavní pozornost je věnována G. Bushovi mladšímu a Baracku Obamovi. Autoři však jdou i do hlubší minulosti, až na počátek dvacátého století. Pro čtenáře bude jistě zajímavý historický přehled, respektive shrnutí cesty USA od izolacionismu k vedoucí světové supervelmoci. S postavením USA jako jediné supervelmoci po skončení studené války, v období 1991-2012, je spojena role jediného balancéra ve světové politice. Od Spojených států se očekávalo, ba přímo žádalo, aby v zájmu

řešení té či oné krize zasáhly. Je to nevědecká role. Když USA zasáhnou, vytýká se jim způsob a důsledky zásahu, a pokud nezasáhnou, pak se jim vyčítá lhostejnost.

Teroristické útoky z 11. září 2001 představují posun od zadržování bezpečnostních hrozeb k preemptivním úderům. Barack Obama však odmítl nadměrné spoléhání se na vojenskou sílu. Za svůj cíl, citují autoři, označil „nové pojetí leadershipu“ [vedoucího postavení USA] ve světě na počátku 21. století. Zároveň přehodnotil bezpečnostní hrozby a vyslovil se pro aktivní spolupráci s Ruskem.

Pražský projev o světě bez jaderných zbraní zaujímá v publikaci zvláštní místo. Nejen proto, že zazněl na Hradčanském náměstí 5. dubna 2010, ale i jako příklad konstruktivního myšlení. Autoři rozebírají teoretickou inspiraci Obamova pražského projevu i jeho mezinárodní souvislosti. Přitom sám prezident nepodléhal žádným optimistickým iluzím. Připouštěl, že plán není koncipován pro dohlednou budoucnost, naopak, že to je cíl natolik náročný a vzdálený, že ani on sám se nemusí dožít jeho naplnění. Nový prostor pro strategickou spolupráci mezi USA a Ruskou federací otevřela tak zvaná pražská smlouva.

Autoři v této kapitole rovněž představují a hodnotí poslední americké doktrinální dokumenty, včetně tzv. Obamovy doktríny. Tato tematika není pravděpodobně v žádném jiné česky psané publikaci takto komplexně pojednána. V rámci objektivit je připojena i kritika Obamovy doktríny, například ze strany republikánského protikandidáta na prezidenta Mita Romneyho. Podle něj je Obama prvním americkým prezidentem, který se na rozdíl od svých předchůdců přizpůsobuje vnějšímu světu, místo aby vnější svět přizpůsoboval zájmům a hodnotám USA. Důsledkem toho pak je slabost k nepřátelským státům, nadměrná smířlivost vůči partnerským státům a jejich politice.

Třetí kapitola se soustřeďuje na vývoj ruské bezpečnostní a strategické kultury, respektive Ruské federace po skončení studené války v letech 1991–2012, kdy se v Kremlu vystřídali celkem tři prezidenti. I zde se autoři opírají o zhodnocení historických faktorů ruské bezpečnostní a strategické politiky. To je důležité pro pochopení aktuálních postojů současných představitelů Kremlu, zejména prezidenta Putina. Řada prvků Putinova „nového realismu“ korespondovala s hlavními znaky tří strategických dokumentů, tj. *Koncepce národní bezpečnosti RF*, *Vojenské doktríny RF* a *Koncepce zahraniční politiky RF*, které se staly stěžejním základem ruské zahraniční a bezpečnostní politiky. Z pohledu těchto dokumentů lze mj. vyvodit i postoje V. Putina k válce v Afghánistánu (2001) a v Iráku (2003).

Část textu je zaměřena na vývoj vztahů mezi Ruskem a USA, NATO a Evropskou unií. V ruské zahraniční politice je možné nalézt tři základní přístupy: westernizační, etatický a civilizační. Westernizační přístup klade důraz na podobnost Ruska se Západem. Tento směr je možné sledovat od Petra Velikého až ke Gorbačovovi, který představil vizi společného evropského domu, jehož podstatou byla rusko-evropská integrace, založená na principech evropské sociální demokracie. Tzv. etatický přístup zdůrazňuje nadřazenost hodnot moci, suverenity a stability nad hodnotami svobody a demokracie.

Zásadní význam, jak uvádí autoři, má teorie přetrvávající externí hrozby pro národní bezpečnost Ruska. Stoupenci této teorie považují za jeden z hlavních cílů ruské zahraniční politiky obnovení velmocenského postavení Ruska ve světě. Třetí přístup, tzv. civilizační, vidí ruské kulturní hodnoty odlišné od západních, prosazuje agresivnější odpovědi na bezpečnostní problémy, jde o podporu obnovy ruského impéria. Čtenář se dozví co je euroasianismus, expansionismus, co představuje stabilizační působení Ruska či geoeconomická

škola. Přístupy, teorie a koncepty v zahraniční a bezpečnostní politice Ruské federace jsou uspořádány do několika přehledných grafů a srovnávacích tabulek.

Vojenská intervence v Čečensku sice nemá samostatnou kapitolu, ale i tak je jí věnován značný prostor. Po první čečenské válce došlo k proměně celkové koncepce ruské zahraniční politiky. Rusko se mělo stát „vyvažující velmocí“ jak v regionálním měřítku (dominantní postavení Ruské federace ve Společenství nezávislých států), tak v globálním měřítku (společně s Čínou a Indií vyvažovat moc Spojených států).

Vztahy Ruska se Západem negativně ovlivnilo východním rozšíření NATO o nové členské státy, kterými se staly v březnu 1999 Česká republika, Maďarsko a Polsko. Ke zmírnění ruské nedůvěry podepsaly Severoatlantická aliance a Rusko o již dva roky dříve, tj. v r. 1997, dokument zakládající Stálou společnou radu NATO-Rusko (v r. 2002 změněna na Radu NATO-Rusko). Ovšem rámec pro komunikace mezi NATO a Rusko se vytvořit nepodařilo.

Není bez zajímavosti připomenutí, že po teroristických útocích v Moskvě a Beslanu (2004) se podařilo Rusku na zvláštním zasedání Rady bezpečnosti dosáhnout uznání, které výslovně odsoudilo braní rukojmí, a zároveň prosadit rezoluci Rady bezpečnosti OSN, která uznala, že vojenská intervence v Čečensku byla součástí mezinárodního boje proti terorismu.

Rusko-gruzínský konflikt v srpnu 2008 rozpoutal na Západě vlnu kritiky, NATO dočasně pozastavilo spolupráci na platformě Rady NATO-Rusko. Hodnocení tohoto konfliktu je ambivalentní. Autoři se přiklání k názoru, že hlavním cílem ruské aktivity bylo svrhnout tehdejší proevropskou gruzínskou vládu, jež měla namířeno do evropských a euroatlantických struktur, nikoli obsazení samotné Gruzie.

Přestože se v červnu 2009 se po jednání Rady NATO-Rusko na řeckém ostrově Korfu obě strany dohodly na obnovení spolupráce a prezident Obama v září 2009 ustoupil od plánu na vybudování protiraketového štítu v České republice a v Polsku, byla nová Vojenská doktrína Ruské federace z 5. února 2010 vůči Západu velmi kritická. Ruská federace považuje za legitimní „používat ozbrojených sil k odvrácení agrese vůči svému území nebo spojencům“ a k „ochraně ruských občanů v zahraničí“ (Vojenská doktrína 2010).

Závěrečná kapitola celé této publikace, která má syntetizující charakter, se zaměřuje celkem na šest klíčových událostí posledních dvaceti let, které měly rozhodující vliv na vývoj mezinárodních bezpečnostních vztahů v celosvětovém měřítku. Byly to události, ve kterých se odrážel vývoj bezpečnostněpolitického uvažování v USA i v Ruské federaci a které předurčovaly, zda bude převažovat konfrontace, nebo naopak kooperace. Významným námětem této kapitoly je prezidentské období B. Clintona, zejména pak jeho pojetí teorie demokratického míru. V přímé návaznosti na výše zmíněnou politiku USA, ale také na strategii rozšiřování NATO, se pak tato kapitola zabývá ruskou odpovědí během druhého funkčního období B. Jelcina na pozici prezidenta.

Při hodnocení bezpečnostní kultury 43. prezidenta USA se shrnující kapitola zaměřuje především na hlavní rysy Bushovy doktríny *Regime Change Policy* jako celosvětově významného mentálního obrazu. V této souvislosti se autoři zabývají hodnocení přístupu Ruska, resp. prezidenta V. Putina, ke dvěma vojenským operacím pod vedením USA, a to *Trvalá svoboda* 2001 a *Irácká svoboda* 2003. Neméně důležitou částí shrnující kapitoly je přehled zlomových okamžiků a událostí ve vývoji bezpečnostní a strategické kultury obou srovnávaných aktérů od samého počátku devadesátých let až po rok 2013. Významným autorským přínosem je srovnáním amerických a ruských vojenských

intervencí po roce 1990, a to především z pohledu legálnosti a legitimnosti, dále pak z hlediska doby trvání, významu pro vojenství a z hlediska počtu civilních obětí.

Závěr shrnující kapitoly tvoří porovnání vojenských rozpočtů, kvalitativních i kvantitativních ukazatelů vojenské síly a tomu odpovídajících možných ambicí dvou srovnávaných aktérů. Hlavní pozornost je zaměřena na to, kdo z těchto aktérů je silnější a kdo z nich si může na počátku 21. století klást větší cíle.

Závěr

Publikace byla napsána bezprostředně před ukrajinskou krizí a logicky nemůže reagovat na poslední vývoj. Nicméně z knihy lze vysledovat tendence a směr, kam se ubírala a stále se ubírá americká a ruská zahraniční politika ve vztahu k regionu. V tom je tato publikace nadčasová. Není bez zajímavosti, že Rusko se chová a jedná přesně tak, jak je to popsáno v ruské Vojenské strategii z roku 2010.

Monografie je zcela jistě jednou z publikací, jež by neměly chybět v knihovně nikoho, kdo se zajímá o světovou zahraniční a bezpečnostní politiku, bez ohledu na jakých pozic k ní přistupuje.

-red-

Dalším důležitým charakteristickým rysem při hodnocení aktérů mezinárodních bezpečnostních vztahů je způsob využívání síly, jež spočívá na dvou hlavních pilířích: hard power a soft power. Pro první pilíř, tedy pro hard power, je typické spoléhání především na geografickou rozlehlost, velký počet obyvatel, surovinové bohatství a na ekonomickou a vojenskou sílu. Pod pojmem ekonomická síla se rozumí především absolutní HDP a celková suma průmyslové výroby. Vojenská síla zahrnuje celkové výdaje na obranu, počet vojáků ve zbrani a celkové počty zbraní a zbraňových systémů strategického i taktického významu.

Ve vztahu k vnějšmu prostředí se při využívání hard power klade důraz na donucování (coercion), jež spočívá v hrubém ekonomickém nebo dokonce vojenském nátlaku, jehož nejkrásnější podobou je vojenská agrese a po ní následující okupace.

Spoléhání na hard power je příznačné především pro revizionistické státy, dále pak pro diktátorské státy usilující o teritoriální výboje a o získání surovin. Na ukazatelích hard power stále více stavěl někdejší Sovětský svaz, jenž se opíral především o svoji velkou rozlohu, která jej doslova spasila za druhé světové války. Dále spoléhal na své surovinové bohatství a silně zastoupený těžký průmysl umožňující jakž takž udržovat krok ve vyzbrojovacím soupeření s USA v době studené války. Zároveň s tím spoléhal i na vojenskou sílu, a to především ve vztahu ke svým satelitům. Nejdrastičtější projevem této politiky byly vojenské intervence v Maďarsku v roce 1956 a v Československu v roce 1968. Hrubou vojenskou sílu na konec použil i proti jedné rozvojové zemi, která nikdy nebyla v žádném vojenském uskupení: v roce 1979 vojensky intervenoval v Afghánistánu a tuto zemi pak po následujících deset let okupoval.

Jan Eichler, Lukáš Tichý
USA a Ruská federace, ÚMV, Praha 2013